

Barnbiblioteket Saga

Författare:

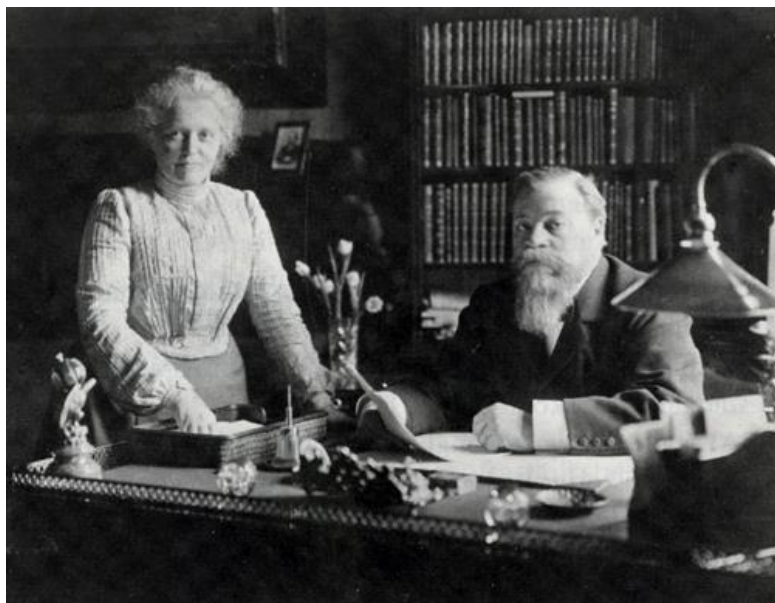
Lena Kåreland

Lärarnas ambition att i slutet av 1800-talet ge barn tillgång till god litteratur låg väl i takt med tidens kulturradikala strömningar. Bara det bästa är gott nog åt barnen löd parollen. Därför ville man endast ge ut texter skrivna av "riktiga" författare och illustrerade av "riktiga" konstnärer. Valet av namnet Saga, som syftar på förfädernas vishetsgudinna, den klart seende och i framtiden skådande, speglar också tidens nationalromantiska anda.

Lärarna ville ge alla barn god litteratur

Åren runt sekelskiftet 1900 präglades i Sverige av ett intresse för reformpedagogik, folkbildning och konstuppföstran. I linje härmed blev det också viktigt att förmedla god litteratur till barn. De kulturradikala strömningar som låg i tiden medförde en ambition att ge tillgång till böcker även för barn vars föräldrar hade det ekonomiskt sämre ställt, tillgång till böcker. Sådana tankar låg bakom tillkomsten av Barnbiblioteket Saga 1899, en nära nog unik satsning och ett tidigt exempel på en bokklubb för barn, skulle man kunna hävda. Sagas betydelse för svenska barns läsning kan knappast överskattas.

Som Eva von Zweigbergk skriver i *Barnboken i Sverige 1750 – 1950* var det på 1890-talet som det verkligen hände något "omvälvande" med den svenska barnlitteraturen. Då fördes barnboken ut till folkets barn, mycket tack vare en grupp hängivna folkbildare och pedagoger. Det var till stor del folkskollärarna som vid denna tid engagerade sig för barnböckerna. De drevs av önskan att göra också allmogens och arbetarnas barn delaktiga av äventyrens och fantasins värld, kort sagt ge dem tillträde till kulturen.

Eldsjälar

Bakom Barnbiblioteket Saga stod Svensk Läraretidnings Förlags AB och Sveriges Allmänna Folkskolläraryörening, samt framförallt de två pionjärearna Emil Hammarlund (1853 – 1910) och Fridtjuv Berg (1851 – 1916). En drivande kraft var också Hammarlunds hustru Amanda (1854 – 1935). Då Emil alltmer kom att ägna sig åt kommunalpolitiken i Stockholm fick Amanda ta över arbetet med förlaget, vilket hon fortsatte med fram till sin död. Amanda Hammarlund efterträddes av Signe Wranér (1892 – 1968) som var verkställande direktör för Svensk läraretidnings förlag och ansvarade för utgivningen av Barnbiblioteket Saga fram till 1953.

De bästa författarna och konstnärerna engagerades

Syftet med Saga var att med lärarnas hjälp sprida god litteratur till barn i alla samhällsgrupper. Hur planerna växte fram och hur arbetet bedrevs kan man följa i Sagakommitténs protokoll. Hammarlund hade 1897 tagit kontakt med folkskolläraryöreningen, som ställde sig positiv till en utgivning av det slag som presenterades. En närmare diskussion om litteraturvalet fördes under det följande året. Man önskade ge ut en underhållande läsning som både skulle väcka läslust och ha ett innehåll som tillgodosåg kunskapsbehovet. I annonser och programuttalanden löd formuleringen ”en prisbillig och verkligt sund barn- och ungdomsläsning”. Man siktade högt och värnade om kvalitet. Bara det bästa är gott nog åt barnen löd parollen. Därför ville man endast ge ut texter skrivna av ”riktiga” författare och illustrerade av ”riktiga” konstnärer. Valet av namnet Saga, som syftar på förfädernas vishetsgudinna, den klart seende och i framtiden skådande, speglar tidens nationalromantiska anda.

Lärarna var kommissionärer

De böcker som ingick i Barnbiblioteket Saga gavs ut häftesvis och en hel årgång omfattade tre till fyra illustrerade böcker om sammanlagt 880 sidor. Priset för ett 48-sidigt häfte var 10 öre, och för en hel årgång fick man betala 2 kronor. Det utkom 22 häften per år, d.v.s. ett häfte varannan vecka. Under sommaren gjordes det uppehåll. Från och med år 1901 utkom endast 16 häften per år. Man kunde beställa pärmar till häftena, så att man fick inbundna böcker med de klassiska röda pärmarna. Det unika med Saga var distributionen, som till stor del sköttes av skolans lärare som åtagit sig att vara kommissionärer. Häftena utgavs som tidskrift, vilket innebar att de kunde distribueras via postverket. Lärarna i skolorna gjorde reklam och tog upp subscriptionsen. År 1899 hade man 11 000 abonnenter.

Förebilden var dansk

Barnbiblioteket Saga hade hämtat inspiration från liknande satsningar i Norge och främst i Danmark. Børnenes bogsamling hade startats i Danmark 1896 av en f.d. folkskollärare, Christian Erichsen. Dess viktigaste målsättning var att till alla danska barn ge möjlighet till en egen boksamling. Böckerna, framförallt förkortade bearbetningar av klassiker, illustrerade av danska konstnärer, gavs ut i häften varannan vecka, och senare inbindningsmöjlighet med särskilda pärmar var möjlig. Lärarna i skolan fungerade som försäljare. Som synes är likheterna slående med Barnbiblioteket Saga både vad gäller syfte, innehåll och distribution. I Svensk läraretidnings förlags arkiv finns ett antal häften från den danska serien bevarade.

Klassiker

År 1899 kunde Barnbiblioteket Saga lansera sina tre första volymer. Nummer ett i serien var *Svenska folksagor*, återberättade av Fridtjuv Berg och med etthundraåtta illustrationer av Elsa Beskow, Jenny Nyström, Vicke Andrén, Karl Aspelin och Edvard Forsström, alla erkända illustratörer vid tiden runt sekelskiftet 1900. Ytterligare två volymer kom ut 1899, *Tusen och en natt* i bearbetning av Anna Wahlenberg, författare till många sagosamlingar, och *Robinson Crusoe* som bearbetats av Henrik Wranér. Wranér var Svensk Läraretidnings redaktionssekreterare och känd författare till skånska allmogehistorier. Han utgick från Campes bearbetning, och hans Robinson Crusoe har blivit den svenska standardupplagan, som tryckts i mer än 200 000 exemplar.

Översättningar och sagosamlingar

Man kan urskilja fem olika typer av litteratur i den tidiga utgivningen i Barnbiblioteket Saga. Det var för det första sagosamlingar, t.ex. Bröderna Grimms sagor, engelska folksagor, franska folksagor och ett urval Medeltidssagor av litteraturprofessorn Henrik Schück. Vidare gav man ut berättelser såsom *Onkel Toms stuga* av Harrieth Beecher Stowe, Jules Vernes *Jorden runt på 80 dagar* och *Gullivers resor*, bearbetade av Hugo Gyllander. En annan kategori var skildringar ur historien, där man främst lägger märke till Fridtjuv Bergs bearbetning av Homeros Iliaden, utgiven under titeln *Trojanska kriget*. Geografiska skildringar, t.ex. om stora upptäckter, var ytterligare en kategori liksom skildringar från naturen såsom berättelser om djur. Tyngdpunkten i utgivningen låg på de första två kategorierna, sagor och berättelser.

Förgrundsgestalter i utgivningen

En kort presentation av de viktigare personerna bakom Barnbiblioteket Saga kan vara på sin plats. Emil Hammarlund var folkskollärare och liberal riksdagsman. Han var en av dem som 1880 stiftade Sveriges allmänna folkskolläraryörening. Ett år senare började han ge ut *Svensk Läraretidning*, ett organ för folkskollärarkåren. År 1891 tog han även initiativ till att ge ut en jultidning för barn, *Jultomten*, i konkurrens med en liknande tidning, *Snöflingan*, som ett år tidigare hade lanserats av Bonniers. Jultomten som även den distribuerades genom lärarna i både små- och folkskolan, nådde en rekordstor upplaga. Mellan 1895 och 1910 låg den på cirka 200 000 exemplar årligen, vilket tyder på att den lästes i de flesta svenska hem med barn. Jultomten kom att ges ut ända till 1935, medan Snöflingan lades ner 1908. En del material som använts i olika

årgångar av Jultomten kom att användas för olika samlingsvolymmer i Barnbiblioteket Saga. Jultomten kan därför i vissa avseenden ses som upphovet till Saga.

Fridtjuv Berg var även han folkskollärare. Han medarbetade i Svensk läraretidning under åren 1892 – 1906 och var riksdagsman 1891 – 1916. Under två perioder var han ecklesiastikminister, 1905 – 1906 och 1911 – 1914. Tillsammans med Hammarlund hörde han till den radikala falangen inom Sveriges allmänna folkskollärareförening. Berg var en av de ivrigaste förespråkarna för att få folkskolan erkänd som en skola för hela folket, en s.k. bottenskola. Han deltog aktivt i sekelskiftets livliga debatter om barnlitteratur och barns läsning, och han publicerade flera artiklar i ämnet i Svensk Läraretidning. Han var starkt kritisk till samtidens barnlitteratur som han fann alltför ”sötaktig” och ”moraliserande”. Istället framhöll han sagans betydelse och betonade vikten av att utveckla barnets fantasi och skönhetssinne. Litteraturen var enligt Berg viktig för barnets personlighetsutveckling.

Amanda Hammarlund, en omvittnat kraftfull och respektingivande kvinna, var något för sin tid så ovanligt som kvinnlig förläggare. Enligt Eva von Zweigbergk hade hon en ”ekonomiskt genial begåvning”. Hennes sparsamhet var lika legendarisk som hennes spendersamhet, när hon var riktigt angelägen om att få de bidrag hon föresatt sig att publicera. Hon kunde betala 200 kronor för en saga av Helena Nyblom eller Anna Maria Roos, vilket vid denna tid var ett ansevärt honorar. Hon lyckades också få kända illustratörer som Carl Larsson att inte bara medverka med illustrationer i de olika publikationerna utan också att ändra och göra om teckningarna efter Amanda Hammarlunds önskemål. Hon visste hur hon ville ha det, och hon kunde också se till att förverkliga sina önskemål.

Barnboksläsningen skulle bidra till barnets karaktärsutveckling

Barnbiblioteket Saga är ett tydligt uttryck för dåtidens syn på barnlitteratur och läsning. Utgivningen låg väl i linje med de ideal som då gällde. Alltför hade under senare delen av 1800-talet börjat inse barns behov av tillgång till litteratur också på fritiden. Det var detta behov, vilket befann sig i skärningspunkten mellan pedagogiska och litterära värdesystem, som Barnbiblioteket Saga ville tillgodose. Bakgrunden till utgivningen var dels missnöjet med den aktuella barnlitteraturen och dels inflytandet från den tyska barnboksdebatten, där pedagogerna Carl Kühner och Heinrich Wolgast var framträdande debattörer.

Kühner och Wolgast hade riktat skarp kritik mot samtidens ungdomslitteratur, som de ansåg kännetecknades av osannhet, måttlös fantasistimulans och trivialitet. Barn läste för mycket och i övermått. Slarvläsningen kritiserades, och det man kallade läsraseriet framhölls vara en fara för hälsan. Barnboken skulle inte i första hand ge förströelse. Sådan skulle sökas inte i böcker utan i lek och idrott. Den ”goda” barnboken var dock värdefull. Genom den kunde barnen lära känna människorna och livet. Den kunde även bidra till barnets karaktärsutveckling och ge estetisk bildning. Lämplig litteratur var framförallt klassiskt folkliga verk såsom folksagor, folkböcker, sägner, legender, fabler och anekdoter.

Framförallt Heinrich Wolgasts skrifter stod för de nya strömningarna i synen på barns läsning. Betoningen av känsla och fantasi blev då tydlig, och Wolgast framhöll med

emfas att barnboken skulle uppfostra till konstnjutning. Ambitionen att vilja förmedla ”äkta” konstverk till barnen var något nytt. Barnets konstnärliga fostran hade tidigare inte i nämnvärd grad beaktats. Wolgast rekommenderade som läsning främst klassiker och inte den litteratur som skrivits direkt för barn. Det bör noteras att Wolgast när han kritiserade den specialskrivna litteraturen för barn avsåg barn över 12 år. I Sverige framfördes tankar som låg i linje med Wolgasts barnbokssyn av bl.a. Fridtjuv Berg, Ellen Key och *Dagens Nybeters* barnbokskritiker Gurli Linder. T.ex. publicerade Fridtjuv Berg 1899 en artikel i Svensk läraretidning med den tidstypiska rubriken ”En målsman för sund ungdomsläsning”. Även Berg betonade värdet av känsla och fantasi i barnens läsning.

Böckerna skulle handla om gångna tiders barn och vara könsneutrala

En vid sekelskiftet vanlig tanke var att barnböckerna inte borde handla om barn i nutiden, eftersom barn inte ansågs vara särskilt intresserade av att läsa om sig själva. Inget av de 15 första banden i Barnbiblioteket Saga handlar om samtida barns vardagsliv. Likaså vände man sig mot en könssegregerad utgivning, och det förekom inte heller några särskilda pojk- eller flickböcker i utgivningen. Denna kännetecknades av en romantisk barnbokssyn, där leken och konsten och därmed barnlitteraturen tillmättes ett värde i sig. Men även idéer som hör hemma i en upplysningstradition kan spåras, t.ex. tanken att i roande form via boken förmedla kunskap och moral. Kravet på ”sedlig renhet” i litteraturen för barn ruckades det inte på, samtidigt som det betonades att den moraliska eller religiösa tendensen inte fick vara för tydlig. Spännande skulle barnens läsning vara, men spänningen fick inte bli för stark.

Lärarna hade en epokgörande betydelse för barnens litteraturintresse

Barnbiblioteket Saga gav de svenska barnen ett urval böcker av världsförfattare från Daniel Defoe och Jonathan Swift till Jules Verne, Mark Twain och James Fenimore Cooper. Det rörde sig visserligen om urval och bearbetningar, men framförallt de första femtio numren fram till 1915 präglas av stor omsorg och måste anses ha haft en epokgörande betydelse för barnens litteraturintresse. Inget arbete fick ges ut med mindre än att samtliga tre ledamöter i Sagakommittén hade tillstyrkt utgivningen. Och utan lärarkårens hängivenhet och idealism hade projektet aldrig kunnat genomföras. Senare blev det svårare för Barnbiblioteket Saga att hävda sig på marknaden, men man lyckades ändå klara sig i konkurrensen med andra förlag långt in på 1900-talet.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikeltitel, www.lararnashistoria.se, 2010.